

BERNHARDT ZIMMERMANN

Albert-Ludwig-Universität Freiburg im Breisgau

Πριν από εκατόν δεκαεπτά χρόνια δημοσιεύθηκε ο πρώτος τόμος του *Handbuch der Altertumswissenschaft* (I: Einleitende Disziplinen und Hilfsdisziplinen, L. von Urlichs, 1892¹). Αυτό το εκδοτικό πρόγραμμα, το οποίο αριθμεί διακόσιους εκατόν έντεκα τόμους, αν συμπεριληφθεί κάθε τόμος χωριστά, καθώς και οι αναθεωρημένες εκδόσεις τους, είναι χωρίς αμφιβολία ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της γερμανικής φιλολογικής επιστήμης ή ακόμη και των ανθρωπιστικών σπουδών τόσο από την άποψη του αριθμού των τόμων όσο και από την άποψη του σχεδιασμού. Ενώ τις περισσότερες φορές παρόμοια εκδοτικά προγράμματα ξεκινούσαν από φιλόλογους, αυτή τη φορά την πρωτοβουλία ανέλαβε ένας εκδότης, ο Oscar Beck. Για να παραθέσω τα λόγια του¹ στόχος του *Handbuch* ήταν

να παρουσιάσει την πρόοδο ενός ευρύτατου επιστημονικού πεδίου κατά έναν εγκυκλοπαιδικό τρόπο σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο σχέδιο, έτσι ώστε από τη μια πλευρά οι ερμηνείες που θα έδιναν οι πλέον διακεκριμένοι ειδικοί σε κάθε ερευνητικό πεδίο να απαρτίζουν ένα οργανικά συνεπές σύνολο, και από την άλλη να διατηρηθεί η αυτοτέλεια κάθε ερμηνείας, που αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο για την ορθή πραγμάτευση κάθε ερευνητικού πεδίου.²

Με άλλα λόγια, ο Beck ήθελε να συγκεντρώσει τα πορίσματα κάθε ερευνητικού πεδίου της κλασικής φιλολογίας, της αρχαίας ιστορίας και του αρχαίου βίου, δημόσιου και ιδιωτικού («Privat- και Staatsaltertümer») σε ένα σαφές σχήμα, λαμβάνοντας υπόψη τις πιο πρόσφατες επιστημονικές εξελίξεις στη φιλολογία. Για τον σχεδιασμό του *Handbuch* συνεργάστηκε με τρεις φιλόλογους από το Μόναχο που είχαν ήδη εξαιρετική συνεισφορά στην έρευνα: τον Karl von Halm, που είχε εκδώσει Λατίνους συγγραφείς, τον Konrad Bursian, συγγραφέα του *Geographie von Griechenland* και τον Eckard Wölfflin, συγγραφέα του λεξικογραφικού έργου *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik* (1884), το οποίο εξελίχθηκε σταδιακά μετά το 1894 στον *Thesaurus Linguae Latinae*. Πρώτος

¹ Προβλ. Mahlke 2002.

² Το παράθεμα προέρχεται από τον Bengtson 1988, XXIII-XXIV.

επιμελητής του *Handbuch* υπήρξε ο Iwan von Müller (1830-1917) ο οποίος τότε κατείχε την Έδρα Κλασικών Σπουδών και Παιδείας στο Πανεπιστήμιο του Erlangen και αργότερα μετακινήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου.

Πυρήνα του *Handbuch* αποτελούσαν, κατ' αρχάς, η *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας* του ελληνιστή Wilhelm von Christ (1889), η *Ιστορία της Ρωμαϊκής Λογοτεχνίας* του λατινιστή Martin Schanz (1890 κ.ε.), η *Αρχαία Ελληνική Ιστορία* του Robert Pöhlmann (1896²) και η *Ρωμαϊκή Ιστορία* του Benedict Niese (1897²). Κυκλοφόρησαν και άλλοι σημαντικοί τόμοι όπως η *Griechische Privat- und Kriegsaltertümer* του Müller (1893²) και η *Römische Privataltertümer* του Hugo Blümner (1911³).³

Το έτος 1913 ο Robert Pöhlmann διαδέχθηκε τον Iwan von Müller ως επιμελητής της σειράς. Ωστόσο, τον επόμενο χρόνο ο Pöhlmann απεβίωσε και το έργο δεν μπόρεσε να συνεχιστεί παρά μόνο μετά το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Ο καινούργιος επιμελητής Walter Otto (1878-1941) άλλαξε σημαντικά τον προσανατολισμό του εκδοτικού προγράμματος. Εμπνευσμένος από το έργο του Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, του Eduard Norden, του Eduard Meyer και του δασκάλου του Ulrich Wilcken, αντικατέστησε την αρχαιογνωστική με την ιστορική προσέγγιση. Επιπλέον, διεύρυνε το πρόγραμμα περιλαμβάνοντας σε αυτό τους αρχαίους λαούς της Ανατολής και το Βυζάντιο και ένα *Handbuch der Archäologie*. Αργότερα, το *Handbuch der Archäologie* που συμπεριλήφθηκε στο πρόγραμμα, λίγο πριν από τον θάνατο του Otto, αποσπάστηκε τελικά από το *Handbuch der Altertumswissenschaft* και αποτέλεσε ανεξάρτητο πρόγραμμα.

Κατά το διάστημα 1941-1953 δεν υπήρχε επιμελητής, αλλά το 1953 διορίστηκε στην κενή θέση ο Hermann Bengtson (1909-1989), καθηγητής της αρχαίας ιστορίας αρχικά στο Würzburg και αργότερα στο Μόναχο. Εκδότης και επιμελητής ήταν πεπεισμένοι ότι το *Handbuch* χρειαζόταν ανανέωση μετά την παρακμή της φιλολογίας εξαιτίας του ναζιστικού καθεστώτος. Ο ίδιος ο Bengtson συνέβαλε στην ανανέωση με μια αρχαία ελληνική (1950) και μια ρωμαϊκή ιστορία (1967 κ.ε.), βιβλία που άσκησαν μεγάλη επίδραση. Επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την προώθηση των τόμων που αφορούσαν το Βυζάντιο.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι ιστορίες της ρωμαϊκής και αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας προκάλεσαν έντονο προβληματισμό. Ήδη το 1956 ο Bengtson είχε προσεγγίσει τον Eduard Fraenkel στην Πίζα ώστε ο τελευταίος να προτείνει μια νέα σύλληψη για την ιστορία της ρωμαϊκής

³ Θα αποτελούσε εξαιρετικά ενδιαφέρον εγχείρημα για την ιστορία της φιλολογίας που εστιάζει την προσοχή της σε ζητήματα ιδεολογίας να αναλυθεί κάθε τόμος ως μαρτυρία της εποχής του. Η μοναδική συνοπτική ιστορία του *Handbuch* είναι αυτή του Bengtson (1988).

λογοτεχνίας. Ωστόσο, ο Fraenkel εξέφρασε τον σκεπτικισμό του, έχοντας την πεποίθηση ότι η ένδοξη εποχή της λατινικής φιλολογίας στην Γερμανία είχε παρέλθει ανεπιστρεπτί. Κατά την άποψή του, δεν υπήρχαν πια χαρισματικοί φιλόλογοι όπως ο Eduard Norden στο Βερολίνο, ο Friedrich Leo στο Göttingen και ο Richard Heinze στη Λειψία, επιστήμονες οι οποίοι είχαν εγκαινιάσει καινούργιες φιλολογικές παραδόσεις. Έπρεπε να περάσουν σχεδόν τριάντα χρόνια μετά την πρώτη αυτή απόπειρα, στο τέλος της θητείας του Bengtson, για να ξεκινήσει μια νέα *Ιστορία της Ρωμαϊκής Λογοτεχνίας*, οπότε η Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) χρηματοδότησε το νέο *Handbuch der lateinischen Literatur der Antike*, με επιμελητές τον Peter L. Schmidt και τον Reinhard Herzog. Η αλλαγή του τίτλου σε σχέση με την *Geschichte der römischen Literatur* των Schanz-Hosius είναι σημαντική: η κλασικιστική προσέγγιση, η οποία επικεντρωνόταν στη Ρώμη και παραμελούσε την ύστερη αρχαιότητα, εγκαταλείφθηκε προκειμένου να περιληφθεί το σύνολο της λατινικής γραμματείας. Αυτό συνάγεται με σαφήνεια από την έμφαση που αποδίδεται στην ύστερη αρχαιότητα κατά την καινούργια διάρθρωση των περιεχομένων και τη διευρυμένη χρονολογική εστίαση του όγδοου τόμου, ο οποίος προτίθεται να ασχοληθεί με την περίοδο 568-735 μ.Χ. Ο νέος τίτλος και η νέα σύλληψη ήταν το αποτέλεσμα μιας οξείας διαμάχης σχετικά με τον παραδοσιακό Κανόνα που ξέσπασε μεταξύ των γερμανών λατινιστών κατά τη δεκαετία του 1970. Αποτελεί κοινό μυστικό το γεγονός ότι αυτό το εκδοτικό πρόγραμμα προκάλεσε την ανησυχία των εκδοτών και της DFG για ποικίλους λόγους, μεταξύ των οποίων ο πρόωρος θάνατος του R. Herzog (1993), ο μεγάλος αριθμός των συνεργατών και το γεγονός ότι είχε σχεδιαστεί ως μια γερμανογαλλική σύμπραξη. Μέχρι σήμερα έχουν δημοσιευθεί μόνο τρεις τόμοι: ο τόμος VIII 1, *Die archaische Literatur*, που επιμελήθηκε ο W. Suerbaum σε συνεργασία με τον J. Blänsdorf (2002), ο τόμος VIII 4, *Die Literatur des Umbruchs: Von der römischen zur christlichen Literatur: 117-287 A.D.*, που επιμελήθηκε ο K. Sallmann σε συνεργασία με τον J. Doignon (1997) και ο τόμος VIII 5, *Restauration und Erneuerung: Die lateinische Literatur von 284-374 A.D.*, που επιμελήθηκε ο R. Herzog (1989). Ο αργός ρυθμός της έκδοσης συνιστά σύμπτωμα της σημερινής κατάστασης της φιλολογίας, η οποία έχει πάρει έναν πολύ διαφορετικό δρόμο σε σχέση με τη φιλολογία του 19ου και των αρχών του 20ού αι. Σήμερα ελάχιστοι φιλόλογοι θα επιχειρούσαν να συντάξουν ένα πολύτομο εγχειρίδιο. Ο μεγάλος αριθμός δημοσιευμάτων, το ιδανικό της πολυπρισματικής προσέγγισης και η θεωρητική κατάρτιση αποθαρρύνουν τους φιλολόγους από τα ατομικά εγχειρήματα που συνηθίζονταν κατά το παρελθόν. Κατά συνέπεια, τις ευθύνες επωμίζεται μια ομάδα φιλολόγων, γεγονός που οδηγεί σε αναβολές. Μια εντυπωσιακή εξαίρεση αποτελεί το *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*, που επιμελήθηκε ο Peter Stotz (1996-2002).

Μετά τον θάνατο του Bengtson το 1989, στον εκδοτικό οίκο Beck συζητήθηκε έντονα το ζήτημα εάν είχαν νόημα τέτοια μνημειώδη προγράμματα, όπως το *Handbuch*. Ωστόσο, προβάλλοντας αντίσταση στον συρμό να εκδίδονται μόνο επίτομα λεξικά, ο εκδότης Wolfgang Beck και ο επιστημονικός υπεύθυνος του οίκου δρ Stefan von der Lahr αποφάσισαν να επιλέξουν καινούργιους επιμελητές και να συνεχίσουν το *Handbuch*. Το 2000 ο Hans-Joachim Gehrke ορίστηκε επιμελητής των τόμων της ιστορίας και ο υπογραφόμενος επιμελητής των επιστημών της φιλολογίας. Ήδη βρίσκονται στο στάδιο της προετοιμασίας μια καινούργια Αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή ιστορία και μια καινούργια Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας. Προκειμένου να αποφευχθούν οι δυσκολίες που ανέκυψαν στο *Handbuch der lateinischen Literatur*, η καινούργια Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας, την επιμέλεια της οποίας έχει αναλάβει ο υπογραφόμενος, θα εκτείνεται σε τρεις τόμους (2007-). Επιπλέον, έχει αποφασιστεί να εκδοθεί ένας εισαγωγικός τόμος που θα επικεντρώνεται στη μεθοδολογία και τις βοηθητικές επιστήμες, και θα πραγματεύεται ζητήματα θεωρίας. Έχουν, επίσης, προγραμματιστεί επιπλέον τόμοι σχετικοί με την κοινωνική ιστορία και την ιστορία των επιστημών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- BENGTSON, H. 1988. «Hundert Jahre *Handbuch der Altertumswissenschaft*». Στο *Der Aquädukt 1763-1988. Ein Almanach aus dem Verlag C.H. Beck*. Μόναχο: C.H. Beck. 256-265.
- MAHLKE, R. 2002. «Das *Handbuch der Altertumswissenschaft* – Hinweise zum Erscheinungsverlauf eines Standardwerkes». *Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz. Mitteilungen* N.F. 11: 399-414.

Επίμετρο

Οι θεματικές ενότητες του *Handbuch der Altertumswissenschaft*

- I. Εισαγωγικές και Βοηθητικές Επιστήμες
- II. Αρχαία Ελληνική και Λατινική Γραμματική – Ρητορική
- III. Αρχαία Ανατολή – Αρχαία Ελληνική και Ρωμαϊκή Ιστορία
- IV. Αρχαιογνωσία («Privat-, Staats- und Kriegsaltertümer»)
- V. Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας, των Μαθηματικών, των Επιστημών και της Θρησκειολογίας
- VI. *Handbuch der Archäologie* (τώρα πια ένα ανεξάρτητο *Handbuch*)
- VII. Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας
- VIII. Ιστορία της Ρωμαϊκής/Λατινικής Λογοτεχνίας
- IX. Ιστορία της Μεσαιωνικής Λατινικής Λογοτεχνίας
- X. Ιστορία του Δικαίου κατά την Αρχαιότητα
- (XI. δεν έχει καθοριστεί ακόμη)
- XII. Βυζαντινό *Handbuch*